

HODNOTA ŽIVOTA ZVIERAT A POSTMODERNÁ SPOLOČNOSŤ

DÁVID DZIAK

Stupeň, forma, ročník štúdia: Mgr., denná, 2.

Študijný program: učiteľstvo slovenského jazyka a literatúry a etickej výchovy

Konzultantka: Mgr. Adela Lešková Blahová, PhD.

Kľúčové slová: Etika vzťahu k zvieratám. Zvieratá. Hodnota života. Postmoderná spoločnosť.

V súčasnosti vznikajú mnohé teórie, stanoviská alebo organizácie, ktoré sa zaoberajú etickým a morálnym vzťahom k zvieratám. Je to dôsledok nárastu etických a morálnych problémov v oblasti takzvanej etiky vzťahu k zvieratám. Ak chceme pochopiť jednotlivé etické a morálne problémy vo vzťahu k zvieratám, je potrebné sa pozrieť na postmodernú dobu.¹ Cieľom príspevku je charakterizovať postmodernú spoločnosť cez rôzne prístupy (etický, sociologický, axiologický, ekonomický, environmentálny) a jej vplyv na život (a jeho kvalitu) a **hodnotu života zvierat**. Predpokladám, že nám to môže lepšie pochopiť podstatu a charakter mnohých etických a morálnych problémov vo vzťahu človeka (spoločnosti) k zvieratám. Jednotlivé prístupy k dnešnej dobe a atribúty postmodernity budem interpretovať vo vzťahu k hodnote života zvierat.

Väčšina populácie sa nezamýšľa nad tým, aký význam, zmysel a hodnotu majú zvieratá, ktoré nás obklopujú takmer všade a každý deň. Považujú ich za samozrejmosť a veľká väčšina im pripíše len inštrumentálnu hodnotu. Majú informácie prevažne z (komerčných) televízií, filmov či časopisov, ale ide o povrchné informácie, ktoré nám neprezradia nič o ich pravej podstate. Ľudia navštevujú zoológické záhrady, cirkusy, poľujú, rybárčia, jedia výrobky zo zvierat, používajú rôznu kozmetiku, ale nevedia, čo sa odohráva za závesom tohto veľkého kolotoča. Nezamýšľajú sa nad tým, čo sa deje napríklad pred a po predstavení cirkusu so zvieracími atrakciami; alebo ako sa cítia zvieratá v zoológických záhradách; akým procesom výroby prešlo ich jedlo, oblečenie alebo kozmetika, ktorú používajú.

Uvedeným spôsobom pristupuje k daným otázkam väčšina spoločnosti, ale v súčasnosti vznikajú mnohé organizácie a rozličné združenia na ochranu zvierat. Začína sa uvažovať o právach zvierat alebo vychádzajú zákony, ktoré usmerňujú biomedicínske výskumy na zvieratách, alebo zákony zakazujúce cirkusy so zvieracími atrakciami vo svojej krajine. Dnešná doba je teda výrazne rozporuplná – na jednej strane tu máme väčšinu, ktorú daná problematika nezaujíma, na druhej strane tu máme formujúcu sa menšinu, ktorá sa v daných otázkach snaží šíriť osvetu. Nastupujúca mladá generácia sa o spomínané otázky, respektíve okruh otázok, ktoré súvisia so zdravým životným štýlom (oblasť chovu a konzumácie zvierat), začína zaujímať podstatne viac v porovnaní s minulosťou. Preto môžeme konštatovať **protiklad antropocentricky zameraná spoločnosť vs biocentrická menšina**, ktorej nie sú ľahostajné tieto otázky.

Charakteristickým pojmom pre postmodernu je **pluralizmus** a práve pluralita hodnôt implikuje konflikty. Oľga Sisáková tvrdí, že ak by hodnoty boli merateľné a súmerateľné, tak by rozhodovanie prebiehalo hladko a nekonfliktne. Ale hodnoty v našich výberoch sa môžu prejaviť ako nekompatibilné a nesúmerateľné (Sisáková, 2001, s. 180-181). Nekompatibilnosť a nesúmerateľnosť hodnôt sú typické pre postmodernú dobu. Práve nesúmerateľnosť hodnôt produkuje ontickú úzkosť dnešného človeka ako dôsledok axiologickej neurčitosti (Sisáková, 2001, s. 188). Nekompatibilné

¹ Pojem postmoderná doba používajú viacerí súčasní etici, filozofi a sociológovia.

hodnoty spôsobujú nekongruentnosť hodnotových systémov, napríklad úsilie o individuálnu slobodu a preferovanie rovnosti ľudí a zvierat (Sisáková, 2001, s. 189). Nesúmerateľnosť hodnôt znamená, že nemáme k dispozícii jeden typ nadradenej hodnoty alebo kombinácie hodnôt, pod ktoré je možné subsumovať všetky ostatné (Sisáková, 2001, s. 190).

Tým, že existuje viacero hodnôt, ktoré sa môžu dostať do konfliktu, spôsobujú, že každý môže mať pravdu. Dôsledkom toho máme aj rozličné názory a koncepcie vo vzťahu k zvieratám, pričom argumenty oboch strán sa nemusia dať zlúčiť. Jedna strana môže tvrdiť, že zviera má svoju vnútornú hodnotu a druhá strana, že zviera má len inštrumentálnu hodnotu. Obe strany predložia argumenty, ktoré nemôžeme len tak vylúčiť a teda ani zlúčiť.

Viaceri sociológovia pomenúvajú dnešnú spoločnosť atribútmi **hedonistická** a **konzumná**.² Dnešná spoločnosť sa snaží uspokojiť svoje potreby v čo najkratšom čase, čo súvisí s istou mierou netrpezlivosti.³ To sa odráža v tom, že neberieme ohľad na budúce generácie, pričom nesieme nepriamu zodpovednosť za ich život.⁴ Súčasný hedonizmus a konzumizmus sa odráža vo vzťahu k našej téme tak, že sa snažíme vyprodukovať nadmerné množstvo produktov (jedlo, oblečenie, kozmetika atď.), medzi ktorými si súčasný človek môže vyberať. Preto vznikajú napríklad veľkochovy, v ktorých sa masívne chovajú a zabíjajú zvieratá rozličného druhu, pričom dochádza k potlačeniu prirodzenosti ich života, narušeniu ich welfare,⁵ potlačeniu uspokojenia ich prirodzených potrieb (kvalita života) a v konečnom dôsledku k popretiu ich hodnoty života.

Vývoj spoločnosti priniesol väčšiu **slobodu** dnešnému človeku, čo má svoje pozitíva aj negatíva. Dominuje preto (krajný) **individualizmus** a s tým často spojený **egoizmus**. Ďalej to súvisí s relativizáciou tradičných noriem, pravidiel a princípov. Oslabuje sa pozícia náboženstiev a transcendentu a vysoký dôraz sa kladie na vedeckosť a racionalitu. Veľký vplyv na dnešnú spoločnosť má **vývoj techniky a technológií**, ktoré oddaľujú vzťah človek – zviera – príroda. To všetko má negatívny dopad na život a hodnotu života zvierat, t. j. egoisticky ich využívame pre svoje potreby, napríklad používame ich na rôzne vedecko-výskumné účely, ktoré spôsobujú bolesť a často aj smrť zvieratám,⁶ pričom experimenty sa uskutočňujú mnohokrát pre uspokojenie triviálnych potrieb človeka (viď kozmetický priemysel).⁷

Väčšina ľudí však prenáša zodpovednosť za uvedenú oblasť na vyššie inštitúcie: najmä na vládu a jej zákony. Istá **ľahostajnosť** (nielen voči spomínanej oblasti) je charakteristická pre dnešnú spoločnosť. Gilles Lipovetsky sa vo svojej knihe *Éra prázdnoty* snaží podať obraz postmodernej spoločnosti: je otvorená, pluralitná, berie do úvahy prania jednotlivcov a zväčšuje ich slobodu výberu a kombinácií. Život bez kategorického imperatívu, život ako modulový systém zostavený podľa individuálnych požiadaviek (Lipovetsky, 2003, s. 30).

Gilles Lipovetsky ďalej vykresľuje dnešnú dobu cez pojmy ničota, pustina, púšť, prázdnota - prázdnota, ktorá sa šíri vo všetkých sférach: veda, moc, práca, armáda, rodina, cirkev, politické strany atď. (Lipovetsky, 2003, s. 56). Hovorí o ľahostajnosti k zmyslu, preto dominuje chladná estetika (Lipovetsky, 2003, s. 58). Lipovetsky však až príliš negatívne a skreslene nazerá na dnešnú spoločnosť, aj keď v istých veciach má pravdu, napríklad ľahostajnosť väčšiny populácie k problémom týkajúcich sa života zvierat.

Cez ľahostajnosť definuje súčasného človeka aj Zygmunt Bauman, ktorý ho nazýva pojmom **pozorovateľ sveta**, ktorý sleduje povrch vecí a nezaujíma sa o ich podstatu.⁸ Je skrytý v dave, ale k davu nepatrí. Cíti sa pánom všetkého tvorstva. Svet chápe ako divadlo a seba ako režiséra. Tento

² Konzumizmus ako bezbrehá spotreba nepotrebných a triviálnych tovarov (ale aj služieb), ktorá potom následne vedie k strate schopností ľudí nájsť či chápať vnútornú hodnotu (vo všeobecnosti) (Kalajtšidis, 2014, s. 84).

³ Výsledkom sú pôžičky a úvery, ktoré okamžite uspokojujú potreby človeka.

⁴ Spomínaným otázkam sa venuje napríklad etika zodpovednosti, respektíve etika budúcnosti Hansa Jonasa.

⁵ Welfare vo všeobecnom význame je stav dokonalého mentálneho a fyzického zdravia, keď zviera žije v súlade so svojím prostredím (Šonková, 2006, s. 8).

⁶ Nesúhlasí so súčasným stavom však nezámená požadovať okamžité zastavenie všetkých pokusov na zvieratách. Stačilo by, keby pokusy, ktoré nemajú žiadny priamy a dôležitý účel, boli okamžite zastavené (Singer, 2001, s. 51).

⁷ Zvieratá sa využívajú aj na komerčné účely, ako je testovanie nových kozmetických výrobkov, šampónov, farieb a iných nepodstatných výrobkov (Singer, 2001, s. 50).

⁸ Taktiež hovorí o type človeka – tulák; turista; hráč v práci *Úvahy o postmodernej dobe*.

pozorovateľ je výplodom veľkomesta a jeho anonymity (Bauman, 1995, s. 41-42). Je ovládaný okrem základných potrieb aj potrebami estetickými, ktoré nemôžu byť nikdy uspokojené (Bauman, 1995, s. 43-44). Tým, že sa cíti pánom všetkého a cíti sa ako režisér, negatívne vplýva aj na hodnotu zvierat, ktoré chápe v rámci hierarchie podradene. Jeho nikdy nekončiacie (nielen estetické) potreby vnímajú zvieratá len ako prostriedky.

Dnešného človeka možno nazvať aj pojmom **narcis**,⁹ ktorý kladie vysoký dôraz na vonkajšiu stánku svojho tela. Vo vzťahu k našej téme sa to odráža v tom, že zvieratá sa využívajú pri testovaní rôznych kozmetických prípravkov a ich hodnota sa tým pádom chápe inštrumentálne, zvieratá sa stávajú nástrojom pre uspokojenie triviálnych potrieb človeka. Človek – narcis vyrába oblečenie aj z koží zvierat, čím dochádza k ich zabíjaniu pre triviálne potreby.

Mnohé etické a morálne problémy etiky vzťahu k zvieratám úzko súvisia s **materiálnou hodnotou peňazí** a so snahou o finančný zisk. Preto môžeme hľadať príčiny zníženia hodnoty zvierat aj v oblasti ekonomiky. Súvisia s tým predovšetkým pojmy **triumf trhu a komodifikácia**. Jedným zo sprievodných javov triumfu trhu je zužovanie chápania subjektov či stavov práve na hodnoty inštrumentálne – inštrumentalizácia spoločenských statkov a subjektov (v najhoršom prípade aj inštrumentalizácia človeka). Komodifikáciu je možné charakterizovať ako spoločenský proces, ktorého dôsledkom je zúžené chápanie subjektov a objektov. Zúžené chápanie sa prejavuje prostredníctvom ich ponímania výlučne skrze inštrumentálnu hodnotu (Kalajtšidis, 2014, s. 83-84). Inštrumentalizáciu a komodifikáciu možno sledovať nielen pri ľuďoch, ale aj pri zvieratách, napríklad zlé podmienky zvierat vo veľkochovoch sú dôsledkom zníženia nákladov, aby sa maximalizoval zisk; alebo zvieratá v cirkusoch sú prostriedkom k zisku financií.

V oblasti ekonomiky vo vzťahu k postmodernej spoločnosti vzniká označenie súčasného človeka termínom *homo oeconomicus*. Reprezentuje racionálneho jedinca, ktorý si volí svoje ciele a prostriedky s ohľadom na vlastný záujem a bez ohľadu na druhých (Navrátilová, 2008, s. 22). Pod slovom „tí druhí“ môžeme zahrnúť okrem ľudí aj zvieratá a teda celú prírodu, na ktorú *homo oeconomicus* neberie ohľad pri napĺňaní svojich cieľov.

Na začiatku som načrtol protiklad antropocentricky zameranej spoločnosti a biocentrickej menšiny. Aj tieto pojmy výrazne charakterizujú dnešnú postmodernu. **Antropocentrizmus** (podobne ako biocentrizmus) je etický pojem z oblasti environmentálnej etiky, ktorého fundament nachádza svoje uplatnenie najmä v tradičnom západnom myslení. Kladie do stredu javu, procesu a vesmíru človeka, ktorého považuje za jediné a najdôležitejšie súcno vo svete. Hodnotu iným súcnam priznáva len na základe ich vzťahu k ľudskej bytosti, na základe ich užitočnosti a zmysluplnosti pre ňu. Človek má vlastnú hodnotu, zatiaľ čo príroda má iba inštrumentálnu hodnotu (Minárová 2004, s. 51). Vyššie uvedené chápanie človeka možno považovať za jeden z hlavných dôvodov vzniku a pretrvávania ekologickej krízy. Taktiež vznikajú aj tzv. umiernené teórie antropocentrizmu, ktoré prírode pripisujú nie inštrumentálnu, ale sprostredkovanú (inherentnú) hodnotu (napríklad koncepcia trvalo udržateľného rozvoja alebo ekofeminizmus).¹⁰

Biocentrizmus sa na rozdiel od antropocentrizmu zrieka centricity človeka. Ľudí pokladá za rovnocennú súčasť pozemského spoločenstva s ostatnými organizmami a priznáva každému súcnu autonómnú hodnotu nezávislú od človeka. Ľudské spoločenstvo tak nie je nadradené ostatným živým tvorom. Každé súcno tým, že má hodnotu osebe, nadobúda právo na ochranu tejto hodnoty (Minárová, 2004, s. 54-55).

Biocentrizmus je zrkadlom antropocentrizmu, ktoré osvetľuje a prehodnocuje hodnoty a tým zmierňuje utilitarizmus antropocentrizmu a s ním nadradený vzťah človeka k prírode (Smolková, 1994, s. 130). Biocentrické postavenie človeka mimo centra vesmíru neznamená degradáciu ľudskosti, ale práve naopak, zdôrazňovanie vzťahu človeka a sveta. V naznačených súvislostiach teda môžeme chápať antropocentrizmus ako príčinu neľudskosti človeka, pretože obracia pozornosť výlučne na neho (Krchnák, 2012, s. 48-49). Biocentrizmus nie je opozíciou, protikladom

⁹ Takto nazýva dnešného človeka napríklad Gilles Lipovetsky v práci *Éra prázdnoty*.

¹⁰ Spomínané umiernené smery antropocentrizmu vyzdvihujú pozitívny vzťah k prírode cez prizmu človeka, teda cez tri ekologické hrozby pre človeka, kvôli ktorým musí pristupovať ináč ako egoisticky k prírode: 1. vyčerpanie prírodných zdrojov, 2. znečisťovanie životného prostredia, 3. ohrozenie ľudského života a zdravia (Skýbová, 2011, s. 28).

antropocentrizmu, ale ho prekonáva a ako prekonaný v sebe zachováva a pozdvihuje (Krchnák, 2012, s. 50). Biocentrizmus je prístup, ktorý sa stáva východiskom aj pre etiku vzťahu k zvieratám, lebo pripísal zvieratám vnútornú hodnotu a vyzdvihol ich význam a zmysel na tomto svete.¹¹

Raymond Boudon konštatuje, že dvadsiate prvé storočie je sprevádzané **etickým relativizmom a skepticizmom**. Myslenie o morálke a o vedení sa vyznačuje skepsou a spochybňuje sa objektivita etických hodnôt a ich minimálna platnosť (Boudon, 2011, s. 168). Práve neexistencia nejakého spoločného a univerzálneho etického modelu/etickej teórie a spoločná hierarchia hodnôt zapríčiňuje mnohé etické a morálne problémy vo vzťahu (nielen) k zvieratám. To neznamena, že sa tým nebudeme zaoberať. Preto vznikajú rôzne druhy aplikovanej etiky.

Vznik a rozvoj aplikovaných etík vo všetkých relevantných sférach spoločenského života (a teda aj v oblasti týkajúcich sa živočíchov) možno považovať za prejav ľudského úsilia riešiť morálne problémy, ktoré so sebou prináša súčasná (post)moderná doba (Bilasová, 2012, s. 55). Dôsledkom toho všetkého vzniká aj takzvaná **etika vzťahu k zvieratám** (*animal ethics*), ktorá sa snaží riešiť jednotlivé etické a morálne problémy vo vzťahu k zvieratám.

Príspevok si kládol za cieľ charakterizovať postmodernú dobu (cez rôzne prístupy) a jej vplyv na hodnotu života zvierat. Dospel som k záveru, že postmoderná doba negatívne vplyva na život (a jeho kvalitu) a hodnotu života zvierat. Vnútornú hodnotu zvierat potláčajú najmä tieto základné znaky dnešnej postmoderny: pluralizmus, relativizmus, hedonizmus, konzumizmus, individualizmus, egoizmus, komodifikácia, antropocentrizmus, ktoré spôsobujú inštrumentálne chápanie zvierat. Pôsobí to výrazne negatívne, ale ako som spomenul na začiatku príspevku, postupne sa začínajú formulovať rôzne teórie, prístupy a organizácie, ktoré sa snažia zlepšiť podmienky hodnoty života zvierat. Dúfam, že to umožnilo lepšie pochopiť podstatu a charakter mnohých etických a morálnych problémov etiky vzťahu k zvieratám.

Literatúra:

- BAUMAN, Z. (1995): *Úvahy o postmodernej dobe*. Praha: Sociologické nakladateľství.
- BILASOVÁ, V. (2012): Medicínska etika – problémy a perspektívy. In: V. Gluchman: *Profesijná etika – analýza stavu profesijnej etiky na Slovensku*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 55–78.
- BOUDON, R. (2011): *Bída relativizmu*. Praha: Sociologické nakladateľství.
- KALAJTZIDIS, J. (2014): Morálne hodnoty a ich komercializácia v modernom svete biznisu. In: V. Bilasová (ed.): *Etické zošity I*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s. 78–96.
- KRCHNÁK, P. (2012): (Úvahy) o ľudskosti a biocentrizme. In: P. Krchnák: *O ľudskosti biocentrizmu*. Zvolen: Národné lesnícke centrum, s. 8–56.
- LIPOVETSKY, G. (2003): *Éra prázdnoty*. Praha: Prostor.
- MINÁROVÁ, A. (2004): *Vybrané kapitoly z environmentálnej etiky a bioetiky*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- NAVRÁTILOVÁ, D. (2008): Hospodárska etika. In: J. Muránska a kol.: *Hospodárska etika*. Prešov: FF PU, s. 11–27.
- SINGER, P. (2001): *Osvobození zvířat*. Praha: PRÁH.
- SISÁKOVÁ, O. (2001): *Filozofia hodnôt medzi modernou a postmodernou*. Prešov: Filozofická fakulta PU.
- SKÝBOVÁ, M. (2011): *Etika a príroda. Proč brát morální ohledy na přírodu?* Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- SMOLKOVÁ, E. (1994): *Biocentrismus verus antropocentrismus*. In: *Životné prostredie*, 28/4, s. 128–130.
- ŠONKOVÁ, R. (2006): *Welfare v ekologickém zemědělství. Šance pro lepší život hospodářských zvířat*. Praha: Ministerstvo zemědělství ČR.

¹¹ K pojmu biocentrizmus môžeme zaradiť fyziocentrizmus (F. Capra), ekocentrizmus (A. Leopold), zoocentrizmus (P. Singer, T. Regan), kozmocentrizmus atď.